

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 62 (1977)
Heft: 8

Artikel: Discussion litterara : ina risposta a Marcus Defuns ed ina proposta a Felix Giger
Autor: Camartin, Iso
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882269>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 24.04.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Discussiun litterara

Ina risposta a Marcus Defuns ed ina proposta a Felix Giger

da Iso Camartin

Schegie che Pieder Cavigelli manegia en sia presentaziun dil davos Ischi semestril en la Gasetta Romontscha (GR dils 7-1-77), quei organ seigi forsa tonaton «buca il palancau adattau per ina discussiun teoretica ed in dialog critic-litterar, vulan ins buca unfisar ils lecturs cun expectoraziuns e speculaziuns che survargan lur enconuschentschas», viel jeu empruar d'empunir vinavon cheu il fil da discussiun litterara. Igl ei in argument frequent (che daventa per nuot pli logics entras sia repetiziun) da gie buca unfisar ils lecturs cun enzatgei che corrispundi buca a lur fassun intellectuala. Sco sche ins enconuschess quella aschi bein e havess zun negina fidonza en la sauna marvegliusadad romontscha che cumpeglia probabel era fatgs litterars. Ei dat in curios sistem da polizia romontscha nua ch'ils schinumnai intellectuals muossan in l'auter la carta cotschna che significhescha: surpassament dallas habilitads receptivas dil «pievel». Sche quei pievel fuss daveras mo aschi marveglius e curaschus sco enqual da ses portaparola e premurai sufladers, lu havessen novs patratgs e dialog critic gia daditg negin access pli al patertgar actual romontsch. Ei dat neginas «enconuschentschas» che stuessen vegnir administradas e tgiradas sulettamein enteifer ils ravugls intellectuals. A nus Romontschs stat l'attituda d'aultsacerdot spirtal e da manischnz da misteris buca meglier che als auters. Era sch'ei gartegia buca immediat ed adina d'anflar il lungatg concret ed adattau per intermediar fatgs cumplicai, ha l'emprova dapli letgas che il scamond. La pli gronda zanur intellectuala ei la reproscha giustificada ch'ins hagi tenuu ils lecturs per pli minorens che quei ch'els ein.

Per quei vi jeu schar suandar ina replica a dus artechels cumpari avon cuort en questa periodica:

- a) alla risposta che Marcus Defuns ha dau a mia critica da «L'entschatta dad oz» (IS 7, 1976, p. 24–27)
- b) als patratgs che Felix Giger ha palesau en siu artechel «Litteratura: per tgi e pertgei?» (IS 6, 1976 p. 33–37)

Jeu vi sespruar da concentrar mias ideas sin il fatg fundamental che stat mintgamai en discussiun. Quei vul dir: Tier Marcus Defuns il problem dil raquent historic; tier Felix Giger la dimensiun sociala dil plaid poetic.

Marcus Defuns ha buca mo siu dretg d'opponer enviers ina critica che para agli nungustificada. Ei vivifichescha la discussiun litterara el mument che el pren en schurmetg sia publicaziun, cun la quala la critica litterara «fa flucs» en moda malgesta. Ins tegni denton en egl che mia critica attacca in text e buca ina persuna. Jeu fassel bein ureidis da far a Marcus Defuns la reproscha che el hagi anflau en la biblioteca dalla universitad da Friburg mo «dus, treis cudischs» sur Copernicus, sco el ei malprecauts cun renfatschar: «Il criticher litterar sa apparentamein dapli ch'il historicher». Sche il filosof astga forsa gidar in amen il giurist cun «collegium logicum», sche vules el mo clamar en memoria ch'ei detti ina logica d'exclusiun, tenor la quala ins astga pretender giustificadamein ch'enzatgei hagi cun segirtad giu in auter decuors che il pretendiu, era sche ins enonuscha buca il decuors factic en tut ses detagls. Mo lein schar d'ina vart quellas nunprecisadads d'argumentaziun sco era certas insinuaziuns, sco per exempel: la «tema da tucclar dasperas» seigi stada il motiv da schar rispunder (mo) certs auturs sin mias interpretaziuns. (Jeu sundel buca ual enonuschents per la pratica da rimnar meinis dad auters avon che jeu ughegel da proponer il miu!) Ni era: ins hagi l'impressiun ch'ei mondi tier mei plitost per il criticher che per l'ovra criticada. (Per scriver sur da me mez enonuschel jeu in tschuat vias pli giavinontas che la litteratura contemporana romontscha.)

Cun detschartadad lessel jeu denton rispunder a duas pretensiuns che Marcus Defuns fa: «Iso Camartin pren scandal ch'il raquent «L'entschattadad oz» secuviera buca cun la verdad historica.» E: «Mia originalitad litterara dat ad Iso Camartin giu pil stumi.» Scadin lectur attent da mia critica sa seperschuader che mias reservas enviers «L'entschattadad oz» van ual en direcziun cuntraria. Per l'ina: jeu prendel in summa buca scandal; mei disturba denton co il raquent va sper la plausibladad historica ora.

Che la ficziun litterara ei ni sclava dalla realitad empirica ni cunforma cun quella, s'auda tier las pli elementaras enonuschientschas dalla scienza litterara ed ei cheutras per mei gia in tempset negina novitad pli. Lu: giu pil stumi dat a mi buca l'originalitad dil raquent en damonda, mobein ual il cuntrari: il profund manco d'originalitad. Quei raquent fa part da quei che jeu numnel «litteratura zambergiada», en la quala la schinumnada originalitad ei limitada sin funcziuns decorativas e da staffascha ch'ei in la finala ual bunas endretg per procurar il bul da firlefanza exteriura e da concepziun arbitraria. Cheu (e mo cheu) schai per mei la raschun da problematisar il tipus da litteratura, il qual «L'entschattadad oz» representa.

Igl ei ver, ei havess dau in triep auters exempels per demonstrar co il raquent historic se presenta en la litteratura contemporana romontscha. Mei ha il fatg agitau che ual in litterat giuven svida naivamein ina tematica nova en las laisas sclavinadas dil raquent historic romontsch. Negin dubi: il raquent da Marcus Defuns stat a per en biars graus cun auters raquents historics romontschs. El ei per lunsch buca il meins interessant. Jeu havess schiglioc ualvess eligiu el per demonstrar exemplaricamein ina deformaziun en la concepziun litterara, la quala ha tangau sco ina malsogna contagiusa ina gronda part dalla activitad romontscha en fatgs litterars. Igl ei quei il manco da *genuinadad litterara*, vul dir: la cardientscha ch'ins sappi crear litteratura cun enzacontas bunas ideas, cun ina fantasia seriscudevla e cun habilitads d'expressiun andantas. Damai che ina concepziun profunda (= la vera «visiun» litterara) maunca, fabricheschan ins ina litteratura montada, nua che figuras e schabetgs, maletgs e sentenzias vegnan scurlai empau in en l'auter sina quei che il «stil litterar» neschi. Ei dat ina analogia visuala fetg exacta per quella procedura: sco la pictura naiva sedistingua dil ver art pictural entras ina montascha d'elements pli u meins cumpatibels visavi la homogenitad e correlaziun perfetga da tut ils elements en la visiun artistica, aschia sedistingua il raquent naiv d'ina vera concepziun poetica. Igl ei la *differenza fundamentala denter arranschament e visiun*.

Il prighel da sviaziun e cumpensaziun ei gronds ual tier il raquent historic. La difficultad ei da crear cun elements historics ina realitad pli expressiva, imaginativa e schizun verdeivla che la pura situaziun historica sezza. Il material historic sto vegnir culaus intimamein cun la sensibilitad artistica e cun la motivaziun problematica digl'autur. La tscharna denter il material avon maun sto esser representativa per il messadi che l'ovra artistica ensiara. Tut ils elements stattan en survetsch d'ina simbolisaziun concreta dallas intenziuns aviartas e zuppadas che animeschan igl'autur a sia ovra. Igl ei buca fatg cun «inventar» personas e fatgs pli u meins plausibels. Els ston esser la prolungaziun artistica e cumpatibels cun la logica poetica, en la quala ils fatgs historics s'expriman sco nova creaziun dalla subiectivitat digl'autur. Mo ina nunaffinitad fundamentala per il subtil messadi poetic senta il basegns d'ornar e fittar ina situaziun historica cun tips e schabetgs d'ocasiun. E mo ina naivadad tschocca quenta talas expediziuns da rapina el museum historic per originalitad litterara.

Mei fa ei piarder la curascha d'argumentaziun cu jeu vesel, cun tgei bonomia Marcus Defuns pretenda per sesez ils dretgs litterars d'in C.F. Meyer, ni era co Pieder Cavigelli defenda la figura dil gediu Ben David cun l'allusiun a Shylock. Ins perduni: mo a quels che realiseschan buca la differen-

za denter litteratura e colportascha, denter ina persuna ed ina clischa, denter visiun poetica e cumpilaziun diligenta, a quels hai jeu buca da dir bia. Ei fuss pilver ina buna scola da prender a mauns il Jürg Jenatsch da Meyer sco model da raquent historic e cunfruntar la forza visiunara da quella ovra cun exempels ord la litteratura romontscha. Jeu sai buca cun tgei egls ins sto mirar per astgar supponer en quei poet in parent. Bein capiu: critica litterara ei mai habla d'exaurir il messadi d'ina ovra poetica inaga per adina. Cun litteratura zambergiada ha la critica denton pli lev: las proceduras da scriver ein cheu aschi transparentas ch'ina solia scu-vretga basta. Per ina secunda manca il motiv, la marveglia e surtut l'empermischun d'ina nova experientscha.

La dimensiun sociala dil plaid poetic

Il confess che Felix Giger ha publicau sut il tetel «Litteratura per tgi e per-tgei?» ei in dils bials documents existents dalla paralitteratura romontscha. (Paralitteratura el senn da: litteratura sur dalla litteratura). Jeu hai d'aschuntar nuotzun a sia caracterisaziun maligna dil dilemma denter litteratura d'engaschi e litteratura da desistenza. Jeu lessel era buca cunfruntar l'experienza che scriver seigi «in act solitari» cun autras concepzions poeticas pusseivlas. Mei fatschenta cheu mo l'approximaziun d'ina «litteratura dalla cuscheivladad». E buca mo ord la raschun che jeu mez fetschel – silmeins en vesta alla situaziun actuala dalla litteratura romontscha – bugen igl advocat dalla «euforia dil plaid». Jeu vi pia filar vinavon in patratg sfundrau dalla poetologia da Felix Giger: la dimensiun sociala – sper la solitaria – dil plaid poetic.

Dapi 1900 circa ei la litteratura europea signada d'in dubi characteristic. Ella ha schendrau il suspect che plaids seigien mo mediaturz zun limitai dalla realitad. Ella ha piars la fidonza naiv-naturala ch'ins astgi «prender ils plaids per il plaid»! Ei dat numerusas speculaziuns sur dallas raschuns che han effectua la ruttadira en quella liunga tradiziun che veseva en il plaid poetic il destillat spirtal dalla realitad. Igl ei cheu denton buca il liug per presentar las declaraziuns historicas e filosoficas che ins ha anflau per quei fenomen. En mintga cass ei il quescher e la disfidonza el plaid in element *explicit* (implicitamein era quei dau dapi l'entschatta da tut lungatg; il quescher ei adina stau la sora dil plaid, dapi che plaids curse-schan.) Ed era in element creativ dalla litteratura europea suenter quella sviulta.

Che scadin carstgaun incarnau el plaid participescha vid quella experientscha ei evident. Felix Giger ei era sepostaus en la retscha dils poets che han ual ord ina tala experientscha empruau da crear cun lur plaids enzaigei niev ch'ei ni representaziun ni imitaziun d'ina realitad «davostier», mobein creaziun d'ina autonomia dil plaid da tut agen character. Quei ha el mussau cun siu tribut a Mallarmé. Igl ei ina emprova da fierer in tizun glischont atras las neblas dil lungatg che nus duvrein di per di. Mo sco ins sa, semida la glisch en la nebla. Ella sederasa sco in vel fuostg ed enzuglia la flomma glischonta en rudials tuorbels. Ei dat negins plaids che pendan sur las neblas sco steilas vid il firmament lontan. Els – era ils pli novs – vegnan immediat taccai dil diever profan e zugliai en la cunvenziun. Quei ei la «participation mystique» dalla banalitat e tut art verbal. Il «tut auter», quei che ils plaids mo indicheschan sco cun sinzurs d'in cavazzin a l'auter, sto vegnir exiliau en il «cunter-plaid»: el silenzi (ni forsa en la sensaziun tonala ed en la revelaziun visuala).

La tendenza a tala cuscheivladad sco experientscha poetica ei buca dera-sada denter ils poets romontschs. Sche jeu survevel la situaziun endretg, ha Felix Giger denter nos poets vivents mo in parent, numnadamein Hendri Spescha. La consequenza radicala dalla cuscheivladad (ni meglier forsa: la revolta assoluta encunter la cuscheivladad) ha il poet franzos Rimbaud anflau. El ha fiers naven la plema per daventar legiunari, desertur e marcadont d'armas el Sudan ed en Etiopia. Jeu supponel ni Felix Giger ni Hendri Spescha sin talas vias. Mo donn fuss ei tuttina, sche la cuscheivladad existenziala stinschentass l'aventura poetica e transformass la sensibilitad dils numnai en prusadad da bravs funcziunaris per la Romontschia.

Cheu entra la proposta als adherents dalla cuscheivladad da tener en egl la dimensiun sociala dil plaid poetic. Il litterat Franz Fühmann manegia: «Litteratura daventa litteratura pér il mument che in jester refa, sco in tal che fuss buca habels d'articular ni silmeins d'articular aschia, las experientschas d'in «Jeu» scribent ni descret.» En quella vesta ha la suranum-nada «participaziun mistica» al lungatg poetic ina dimensiun liberonta: quels che drovan ils plaids ual sco gèsts e smanis e sco mieds favoreivels per defender e realisar lur scopos immediats: els ein era participonts dalla aventura poetica. Els – e tals essan nus tuts che plidein, legin e scrivin ord auters motivs che sco absolut survetsch per il plaid – secunfruntan cun ils plaids culai, entschali e cadenai a novas figuraziuns en il fiug ed en il glatsch dalla concentraziun poetica. Igl ei sco Ibsen scheva: «Inaga ch'il marti ha tuccau, ha il metal insensibel entschiet a cantar.» Sche nus buca-poets essan era buca ils smenaders dil marti, sche essan nus tuttina corps

da resonanza per igl incont dil plaid. Ils poets che renunzian a lur ovra da far cantar ils plaids rendan il mund mets e condemneschan el al remurar monoton dil lungatg banal che fa vegnir ins in tec alla gada suords.

Jeu supponel cheu la vera fontauna dalla motivaziun poetica. Ella sgarguglia en in liug pli profund che quei che la partiziu en adherents alla litteratura d'engaschi ni da desistenza lai sminar. Per ils poets battegiai cun l'aua ord quella fontauna sa la cuscheivladad haver mo la funcziun da carmalar ils misteris. Ella sto scaffir ina atmosfera da spetga e da significaziun latent. Mo ella sto sepertgirar dalla via lada e maneivla che meina al vit ed al miert. Per tgei eis ella buna, sche ella disfa la speranza e l'empermischun che il plaid liberont savessi sesanflar gia sin la proxima pagina? Per quei sto era la cuscheivladad dil poet includer il clom permanent da semetter sin il viadi hanau viaden els misteris dils plaids. La poetessa Sarah Kirsch ha exprimiu bein quei «cont da sirena» che scadin poet sto intonar. Sut il tetel «Attracziun» scriva ella:

«Nebula sezuola. L'aura mida.

La glina raduna nibels en rudi.

Il glatsch sin il lag ha fessas e sefruscha.

Neu sur il lag!»

Profeticamein ha Kafka descret co il quescher ei la moda extrema dil cantar. En ina parabla di el: «Las sirenas han denton in'arma aunc pli terribla ch'il cant, numnadamein lur quescher. Igl ei bein aunc buca succediu, mo forsa patertgabel, ch'enzatgi havessi pudiu sesalvar da lur cant, da lur quescher segiramein buc.» Essan nus oz gia en la situaziun nua las sirenas ston quescher per che nus sentien lur attracziun?

Postscript: Marcus Defuns e Felix Giger ein dus exponents antipods dalla scenaria litterara romontscha. Il meini dil criticist litterar ei mo in aspect per giudicar lur posiziun. Igl ei negin dubi che ils defensurs dalla litteratura romontscha sco litteratura populara arrivan tier outras classificaziuns. Fagess ins ina analisa quantitativa dil resun che ils dus poets har, enteifer la populaziun romontscha, rumpessen segir biars ina lontscha per Marcus Defuns e siu raquent popular e sedistanziassen dall'expressiun pli elitara da Felix Giger. Il criticist litterar parta denton da criteris interns all'ovra e buca da sia recepziun empirica. El vegn aschia savens tier resultats cuntrarais a quels ch'il cuminesser defenda.

Cun quella remarca concludel jeu mias contribuziuns sur problems litterars egl Ischi semestril. Jeu sperel che la discussiun litterara mantegni vinavon siu spazi en questa revista.